

TÖRÖK ADATOK RÁKOSCSABA ÉS RÁKOSKERESZTÚR
HÓDOLTSÁGKORI TÖRTÉNETÉHEZ

Rákoscsaba faluról először 1067-ben a százdi apátság alapítólevelében történik említés: „predium Chabaracusa cum sex vinitoribus et duodecim mansionibus aratorum”. Az Aba nembéli Péter ispán adományozta birtokai közül a százdi monostornak, tehát már hosszabb idő óta az Aba család birtoka lehetett. A tatárjáráskor a százdi monostor elpusztult: Rákoscsaba faluról és esetleges új birtokosáról közel egy évszázadig semmit sem tudunk. Majd a XIV. század közepén a rimaszéchy Széchy család birtokaként tűnik fel.¹

Rákoskeresztúr középkori története bizonytalan: első írásbeli említése 1265-ből maradt fenn — „Pousa Racusa” néven —, amely birtok ekkor a budafelhévi Szent Háromságról elnevezett Keresztes Konventé volt.² Legrégbbi tárgyi emléke — templomának XIII. századi építésű alapkövei — olyan feltevéseket tesz lehetővé, hogy a falu nevét is templomának esetleges Szent Kereszt nevére nyerte. 1326-ban egy másik oklevélben a budai káptalan Cinkota és Bökényföldre határán lévő Szent Kereszt falut említ. Továbbá a XIV. században, utalások szerint feltehető, hogy Rákoskeresztúr az aszódi Szent Keresztről elnevezett premontrei prépostság birtoka volt. A prépostság birtokait Zsigmond király 1426 körül a Pochuch v. Pocsuch családnak adományozta, további sorsa bizonytalan.³ Az biztos, hogy a XVI. század közepén Rákoskeresztúr, Keresztes pusztja néven Cinkota faluhoz tartozó pusztaként került feljegyzésre a török adóösszeírásokban.

Rákoscsaba falu 1348 óta a rimaszéchy Széchy család birtoka volt, de elzalogosították a dalmát eredetű mesztegnyői Szaracsén családnak, akitől végül is 1411-ben a Széchy család két ága közösen váltotta vissza. 1462 körül Mátyás király a korábban Moldvába üzött husziták egy csoportját Cegléden és környékén telepítette le, ekkor valószínűleg Rákoscsabára is települtek.⁴

¹ Bártfai Szabó László, Pest megye történetének okleveles emlékei, Budapest 1938, 1, 57, 128, 260, 313 l.

² Bártfai Szabó László, op. cit. 11, 38—39 l. és Melis Katalin, a Budapest Történeti Múzeum régészének feltárásai alapján: Írásné Melis Katalin, a Bp.-rákoskeresztúri Árpád-kori templom rom: Archeológiai Értesítő, 99. évf., 1. sz., (1972) 106—111 l.

³ Rupp Jakab, Magyarország helyrajzi története..., I. köt., Pest 1870, 698 l. és Backmund N., Monasticon Praemonstratense, Straubing 1949/51, Tom. I. 470 l.

⁴ Földváry László, Adalékok a dunamelléki református egyházkerület történetéhez, Budapest, 1898, I. köt., 14 l. „a régi rákoscsabai református templom — szakértők állítása szerint — huszita építmény”.

A falu birtoklását a közben két ágra szakadt rimaszéchy és felsőlendvai Széchy család egymás között cserélte el, amíg 1520-ban Széchy Péter, Ferenc és Prokop, a rimaszéchy ágbeli örökösök perlik felsőlendvai Széchy Tamást, Vas megye főispánját Rákoscaba visszaadásáért. E pert a nádor ítélőszéke előtt a nevezett alperes elveszti, de valószínűleg sikerült megakadályoznia unokatestvérei beiktatását az egri káptalan által, mert 1579-ig ő és Margit leánya birtokolta Rákoscabát, amit az 1546. évi török adóösszeírások is bizonyítanak.⁵

A Rákos vidék lakói 1526 szeptemberében ismerték meg először a török hódítókat, de azok gyors visszavonulása után sem lett nyugodt életük. Rákoscaba lakóinak Budához és Pesthez való közelsége és a falun keresztül Hatvan felé vezető országút következtében 1526 és 1541 között el kellett szenvednie minden hadjárat keserű következményeit: a két király német, cseh, lengyel, magyar és török zsoldos csapatainak garázdálkodásait. Szapolyai János király feltevések szerint 1535-ben, Rákoscaba falut Werbőczy Istvánnak adományozta, de Werbőczy István és fia, Imre 1538-ban fogadalmi adományként a budai Szent Miklós domonkos kolostornak adta át. Azonban, valószínűleg a felsőlendvai Széchy család is birtokos maradt, csakogy ők Habsburg Ferdinánd király pártján álltak. Ezt a kettős birtoklást hamarosan egy másfajta váltotta fel.⁶

1541. szeptember 2-án Buda és Pest török megszállásakor a Rákos vidék is török uralom alá került. A törökök új közigazgatási szervezetet állítottak fel: Rákoscaba — a budai tartomány (vilayet), budai szandzsáknak pesti kerületébe (nahie) került. A „közbiztonságot” a legközelebbi török helyőrség Pest várából látta el, ezek létszáma az 1544/45. évi zsoldjegyzék alapján 1348 fő volt, ebből 648 janicsár és tüzér, 307 gyalogos és lovas, valamint 393 szerb martalóc szolgált itt.⁷

Az új török állami élet Buda elfoglalása után a környező falvakban is megkezdte mindennapos tevékenységét: Halil bég az új budai kincstár (defterhane) első összeírója (emin-i tahrir-i vilayet) utasítása szerint a magyar lakosságot részletes adójegyzékbe (defter) vétette. A lakosság falvankénti adóképes részének névjegyzékét, jövedelemforrásait és termését íratta össze. Ez a nyilvántartás az összeírt hivatalos adóadatok alapján, részint a régi helyi, részint az újonnan bevezetett török szokás szerinti adózás alapjává vált. Az adózást az új budai tartomány törvénykönyve (kanun) szabályozta.⁸ E kanun utasításai szerint a török adóróvók a helyszínen írták össze Rákoscaba adóadatait is. Ez összeírást, nyilván külön-külön papírlapokra írták, majd e lapokat a tartományi pénzügyi központban (defterhane) benyújtva, ott azokról állították össze az egyes

⁵ Rákoscaba történetéről bővebben: Pesthy Frigyes, Magyarország helynevei, Budapest 1880, I. köt., 56 l., és Csánki Dezső, Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában, Budapest 1894, I. köt., 26 l. és még Galgóczy Károly, Pest-Pilis és Solt törvényesen egyesült megye monográfiája, Budapest 1876/77, III. köt., 46 l. és Borovszky Samu, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, Budapest é. n., 123 l., valamint Szánthó Géza, Rákoscaba község leírása régi és újkori ismertetése, Rákoscaba 1912, 264. l.

⁶ Szánthó Géza, op. cit. 28 l. és Bártfai Szabó László, op. cit. 358 és 380 l., valamint Rákoskeresztur történetéről még az 5. jegyzetben szereplő műveken kívül: Tv-vetélkedő segédkönyve, 1969 április (XVII. ker.), Budapest 1969, 200 l., Sinkovicsné, Kalina Juliana, Rákoskeresztur, Budapest 1958, 122 l. és 4 t. (Tanulmányok Budapest Néprajzából. 1. sz.), és Jamriska S., Wie das Landes Gesetz wegen Urbarmachung des Flugsandes auch in Bezug auf den Rakosch-Kereszturer Hotter realisiert werden könnte, Pest 1810, 32. l. és Pesold F., Rákoscaba, Rákoskeresztúr: Esti Hírlap, 1972. IV. 17. és V. 8.

⁷ A pesti vár török helyőrségének 1544/45. évi zsoldjegyzékét közli: Velics A.—Kammerer E., Magyarországi török kincstári defterek, Budapest 1886—90, I. köt., 44 l.

⁸ A budai kanun szövegét közlik: Ö. L. Barkan, XV ve XVI-inci asirlarda Osmanli Imparatorlugunda Zirai, Ekonomik ve Hukuk ve Mali Esaslari, Istanbul 1943, 303—304 l. és még Fekete Lajos, Budapest a törökkorban, Budapest 1944, 206 l.

szandzsákok kerületei szerinti végleges adójegyzéket (defter). E defter két példányban készült, egyiket az isztanbuli birodalmi központ kapta, a másikat a budai tartományi központ őrizte meg a következő összeírás elkészültéig, hogy az adóbehajtás alapjául használják fel.

A négy török adóösszeírásunk (tahrir defteri) kézírata az Isztambulban megőrzött másolati példányok közül való, az 1546, 1562, 1580 és az 1590-es évekből.⁹ Ezenkívül még a budai kincstár őrizetéből maradt fenn az 1627/28. és az 1632/33. évi fejadójegyzék (dzsizje defteri), valamint az 1562/63. és az 1579., és az 1632. évi javadalomjegyzék (timár defteri). Ezek a török források fontos adatokat tartalmaznak a Rákos vidék hódoltságkori történetéről. E török adatokat — összevetés céljára — kiegészítettük a XVI. és XVII. századi portális- vagy dica-jegyzékek és a XVII. századi megyei összeírások feljegyzéseivel.¹⁰

A török birodalom pénzügyi hatóságai a kereskedelemből és a mezőgazdaságból származó minden adójövedelem nyilvántartására különös súlyt fektettek. Ez azért is szükségessé vált, mivel az adóösszeírások alapján összeírt földeket nem tekintették senki magántulajdonának, hanem a szultán, illetve a kincstár tulajdonaként kezelték. A falusi határban dolgozó földműves adófizető (rája) csupán a földjének birtokjogát élvezhette, addig, amíg művelte földjét és termése után adózott. A budai tartomány pénzügyi központja (defterhane) az összeírt földeket kétféle módon kezelte, egy-egy falu földesúri szolgáltatásának összegszerű „értéke” alapján a budai pasa tanácsában (diván) e falvakat: közvetlen kincstári vagy közvetett javadalmi kezelésre osztották fel. A kincstári kezelés alá került falvakat hász-birtokként (hass-i miri) állami tisztviselők igazgatták. E hász-birtokok adójövedelmét és a vele együtt szintén kincstári jövedelmeknek számító vámok bevételeit a budai tartományban működő pénzügyi egységek (muqataa) szervezeteinek keretében kezelték.¹¹ Bizonyos kiemelt kincstári jövedelmeket, mint Rákoscsabán a halastó és malom adójövedelmét is így hajtották be.

A javadalmi kezelés alá került falvakat, a falu ziámet — vagy timár birtokosa kezelte, vagy saját tisztartójával (voyvoda) igazgatta. A falu adójövedelmét a szultántól kapott saját jövedelmeként hajtotta be, így a török kincstár a földesúri jogok, illetve jövedelmek egy részének átengedésével fizetett

⁹ Összeírásaink kézíratait az isztanbuli Miniszterelnökségi Levéltár (Basvekalet Arsivi) Tahrir defteri No. 388, No. 410, No. 449, No. 345, No. 592 és No. 611 jelzetszámok alatt őrizi, mivel az 1546. évi összeírásból három példány is fennmaradt. Az 1546. és 1562. évi adóösszeírások eredeti arabbetűs török lejegyzését Káldy Nagy Gyula, Kanuni devri Budin tahrir defteri, 1546—1562, Ankara 1971, 374 l. című, az ankarai egyetem Nyelv-, Történelem és Földrajz Karának 177. számú kiadványaként változatlanul, de latin betűs átírásban közölte. Az 1580. és 1590. évi összeírásokat magunk fordítottuk, és mind a négy összeírás Budapest XVII. kerületére vonatkozó feldolgozását is elkészítettük.

¹⁰ A török forrásokat közölte: Velics A.—Kammerer E. op. cit. I. köt. 149, 332, II. köt. 710, 729 l. és a magyar forrásokat: Pest megyei Levéltár, a továbbiakban: Pm. Lvt., C. P. II. 1. 1635, C. P. II. 2. 1647, C. P. II. 21. 1661, C. P. II. 4. 1668, és C. P. II. 8. 1683, valamint Országos Levéltár, továbbiakban: OL, E 158, Dica conscriptio, 31 köt., 633/a, 637, és 639/a l.

¹¹ A mukáta rendszerről bővebben: Fekete L., Die Siyaqat Schrift in die türkischen Finanzverwaltung, Budapest 1955, I. köt., 84 l. és még Fekete L.—Káldy Nagy Gyula, Budai török számadáskönyvek 1550—1580, Budapest 1962, 597 l., valamint Vass Előd, Éléments pour compléter l'histoire de l'administration des finances du vilayet de Buda au XVIeme siècle, Studia Turcica, Budapest 1971, 483 l.

a budai pasának és főhivatalnokainak, valamint főtisztjeinek nagyobb záímet birtokkal, ugyanígy a szpáhi hadtest katonáinak kisebb timár birtokkal.¹²

Rákoscsaba falu az 1546. évi adóösszeírás szerint már a budai pasa birtokaként (hass-i mirmiran-i Budun) került feljegyzésre. A következő, 1562. évi adóösszeírásban már név szerint Rüstem pasa javadalombirtokaként szerepel.¹³ Ehhez hasonlóképpen az 1562/63. évi timár defterben Dzszezad Arszlán budai pasa birtoka 8768 akce adójövedelemmel, valamint a következő török feljegyzésben, 1579-ben Üveysz pasa birtokai között került feljegyzésre szintén 10 769 akce adóösszeg megjelölésével.¹⁴

Rákoscsaba falu bírója a budai pasa, mint földesúr által megbízott uradalmi tisztartójának (voyvoda), esetleg egyik irnokának (katib) fizette be az adót, mégpedig évente kétszer: április 24-én, Szent György, illetve Hizir Ilyas és november 11-én, Szent Márton, illetve Kaszim napján. Az adóösszegek 1546 és 1632 között állandóan emelkedtek:

	török akce	magyar forint
1546	6 050	121
1562	8 768	146
1579	10 769	153
1580	12 995	184
1590	14 000	200
1632	20 000	280

A magyar forintban megadott összegek megközelítő jellegűek, mert ez időben a török és magyar pénz értéke együttesen és állandóan devalválódott. Ezek a fenti adóösszegek csupán a földesúri szolgáltatásokat jelzik és nem tartalmazzák a még ezenkívül behajtott fejadó (dzsizje, harács vagy császár adója) összegét.

Rákoskeresztúr földesúri szolgáltatásának összege csupán 1546-ban 500 akce értékben került feljegyzésre, ami közel tíz magyar forintot tett ki. Rákoskeresztúr, mint Szent Mihály és Csömör puszták is, adófizetők nélkül Cinkota faluval együtt — Keresztes puszta néven — került feljegyzésre. 1546-ban birtokosa nincs feltüntetve, de már 1562-ben timár birtokosa Hamza csaus, a budai tartomány pasájának csausaiból (an causan-i mirmiran-i vilayet-i Budun) volt. 1580-ban Keresztes puszta Ahmed kethüdá birtokában van, aki Hajrullah Rüstemaszadától vette át telekhasználati díj (tapu) feljegyzése mellett évi 500 akce általányösszegért (ber vedzs-i maktu), melyet a budai kincstárnak fizet. A következő 1590. évi adóösszeírás szerint még mindig Ahmed kethüdá kezében van Keresztes puszta, melyet valószínűleg marhalegelőnek használt. A Pest vidéki pusztákat, tehát javadalombirtokból kincstári birtokká alakították és egy-egy török főtiszt évi általányösszegért a kincstártól bérbe veszi és saját gazdálkodásba kezd: szarvasmarha-tenyésztést üz.

A földesúri szolgáltatás összegén kívül fizetett fejadót a török birodalomban a nem mohamedánok fizették, hogy saját maguk és családjuk személyi szabadságát, valamint ingóságaik feletti rendelkezés jogát megváltsák.¹⁵ A fejadót

¹² Káldy Nagy Gyula, Magyarországi török adóösszeírások, Budapest 1970, 47 l. és Vass Előd, op. cit. 484—485 l.

¹³ Velics A.—Kammerer E., op. cit. I. köt. 149 l.

¹⁴ Uő. op. cit. I. köt. 332 l.

¹⁵ Hamid Hadzibegic, Glavarina u Osmanskoj Drzavi (Fejadó az Oszmán Birodalomban), Sarajevo 1966, 16 l. és még Káldy Nagy Gyula, Magyarországi ... 48—50 l.

külön írták össze és külön is szedték be. Ez adó alapegysége a háztartás (hane) volt, ha 300 akcse, vagy 6 magyar forint értékű ingóvagyonnal rendelkezett. A szegények és a török szolgálatba állók nem fizették, mint pl.: a szerb martalócok, akik között egy-egy magyar név is akad. Az adóképes háztartásokként fizetett fejadó összege 50 akcse volt, ami 1546 körül egy magyar forintnak felelt meg, később 1560-ban már nem, mert az akcse értéke romlott, pl.: 1 magyar forint már 66 akcse lett.

Rákoscscaba népességének összeírásában a házas családfőkön kívül még a felnőtt legény fiaikat is feljegyezték. Itt meg kell jegyeznünk, hogy feltételezhetőleg a falusi lakosság a török adórovó megérkeztekor elfutott vagy összeköltözött, mert általános tapasztalatok alapján a török adóösszeírások csak nagyon alacsony népességszámot tüntettek fel. Az ugyanakkor készült magyar dicális összeírásokhoz képest, közel 50%-os felülkerekítéssel lehet csak pontosabban felhasználni. Az 1554. évi dicális összeírásban Rákoscscaba 20 portával szerepel, amíg a török összeírások a következő népességviszonyokat tükrözik:

	családfő	legény	összes férfi lakos	fejadó
1546	40	51	91	2000 akcse
1562	43	28	71	2150
1580	63	14	77	2150
1590	55	33	88	2150

A fenti adatok népességnövekedést nem árulnak el, tehát ez időben szinte állandó lakosság élt Rákoscscabán. A török összeírások nem tartalmazzák az özvegyeket, asszonyokat és a gyermekeket, így a fenti összes férfi lakosság számát 50%-os felülkerekítéssel a falu összes lakosának száma 700—800 fő körül számítható ki, öttagú családok esetében.

A feljegyzett családnevek közül mindegyik magyar, csupán egy német név, Herder egyszer fordul elő. Szintén egy ízben fordul elő a Hirsze, valószínűleg jász név, amíg a Kun név gyakran szerepel. Mindegyik összeírásban szerepel a Kollár név, mely szlovák eredetű, és egyszer szerepel a Lehota szintén szlovák név. Viszonylag kis számú idegen eredetű név alapján bármit megállapítani helytelen lenne, mert a magyarországi családnevek ez időben még nem alakultak ki véglegesen és állandóan változtak.

Az 1546. évi és az 1562. évi fejadóösszeg még a családfők számát tükrözi, azonban a későbbieknél már figyelmen kívül hagyták. Rákoscscaba falu 1546 és 1590 közötti időszakban átlagosan évi 200 magyar forint összesített adóösszeget fizetett be. Ebből feltételezhető 110 paraszti család egyenként 5 magyar forintot adózott.

A mezőgazdasági termelésből származó földesúri jövedelem megváltását a török pénzügyi hatóságok is és általában a ziámet és timár birtokosok is készpénzben követelték. Magát a terményeket a falusiak szabadon a piacra vihették vám- és helypénz lefizetése mellett. Így valószínű, hogy a rákoscscabai termelők a legközelebbi pesti éves vásárokat és heti piacokat keresték fel. Az itt eladott terményeik árából fizették a fenti adóösszegeket. Az értékesített terményeik, illetve a földesúri szolgáltatás alá eső tizedköteles termései az összeírások sorjában haladva a következők voltak.

Az adókirovás összeírásakor első helyen a „kapuadó” szerepel. A kapuk száma azonos a fejadó egységének számító háztartások (hane) számával. A kapu után szedett adó összege ez időben 50 akcse, vagyis egy magyar forint volt. Ez a magyar királyok portális forint adójának (subsídium) felelt meg, amit a budai török törvénykönyv (kanun) azon feljegyzése is bizonyít, hogy: „a királyok

korában Buda és Pest nem fizet, így most se fizesse”. Ez a kapunkénti összeg az 1570-es években hirtelen megemelkedett, mivel akkor a fejadó adóegységének eddigi fogalma a háztartás teljesen feloldódott és kivétel nélkül minden nem mohamedán férfira, még a szegényekre is kiterjedt. Ez a kapuadó összegének behajtására is hatással lett, így a kapuadó összege megemelkedett, a XVI. század végén már 50 akcse helyett 132 akcse, vagyis 2 magyar forint is lett.¹⁶

A második helyen összeírásaink a búzatized mennyiségét és megváltási árát tüntetik fel. A mennyiség török kile (1 kile kb. 26 kg) mértékegységben szerepel. Ha számításba vesszük, hogy régen sűrűbb volt a vetés a mainál, akkor a pozsonyi mérő szerint egy magyar holdra 98,46 kg vetőmagot használtak el. Rákoscaba határában ez időben is az őszi vetés háromszoros, a tavaszi vetés kétszeres terméshozamot eredményezett.¹⁷ A búzatermés tehát így alakult:

	tized	össztermés	vetésterület
1546	140 kile	364 mázsa	123,43 m. hold
1562	150	390	132,34
1580	200	520	176,86
1590	200	520	176,86

A harmadik helyen, a búzán kívül még a kétszeres kevert- vagy elegy-gabona, abajdóc (búza és rozs keveréke) is összeírásra került. A fenti mértékek szerinti számítás alapján termése a következőképpen alakult:

	tized	össztermés	vetésterület
1546	48 kile	122 mázsa	41,47 m. hold
1562	108	280	99
1580	100	260	88
1590	200	520	176,86

Ez a termésmennyiség kétnyomásban gazdálkodással termett, mivel a pesti dombvidéken, valószínűleg a Rákos vidéken is, a legkorábban vert gyökeret a nyomásgazdálkodás. A faluközösség Rákoscabán is két mezőben váltogatva történő művelést folytatta, és ezt az ígás gazdák között felosztással osztotta szét. A felosztott földterület nagysága nem egyforma az egyes osztásoknál, hanem az egyes parasztcsaládok ígásállat-, illetve ökörlétszáma alapján lemért szántási-vetési-aratási képessége alapján differenciálódik. A földjuttatás sorrendje, egymásutánja a házak sorjához igazodott. A kaszálóból való juttatás sorrendje is az ígásállatok számához igazodik. A rákoscsabai faluközösség is, tehát egy-két éves időközökben az ígásállatok számához igazítja, illetve arányosítja a vetés-

¹⁶ A családnevek közül a jászsági családneveket közölte: Fekete Lajos, A hatvani szandzsák 1550. évi adóösszeírása, Jászberény 1968, 9 l., a kapuadóra nézve; Káldy Nagy Gyula, Magyarországi... 84 l. közöl új adatokat.

¹⁷ A terméshozamra vonatkozólag: OL, N 78, Az 1715. évi összeírások: Pest megye, Pécel falu, 197 l.

terület parcelláinak számát. A szántóföldek felén ugarlegelőt biztosított a jószág-nak, amíg a másik felét a fenti módon osztották ki.⁴⁸

Rákoskeresztúr az 1546. évi adóösszeírásban a feljegyzés szerint „Keresztes puszta” néven lakatlan terület volt. Területének bizonyos részén, valószínűleg a cinkotaiak kizárólag a fenti két gabonaneműt termelték. Búzából a fenti évben 15 kile kevert gabonából 20 kile tizedet fizettek. Ez 39 mázsás búza és 52 mázsás kevert gabona termésének felelt meg, mintegy 13, illetve 16 magyar hold vetés-területen. Összesen tehát 30 magyar hold került művelés alá. Rákoskeresztúrról más termésadat nem került lejegyzésre, később, 1562-ben, semmiféle jövedelme nincs feltüntetve, és 1580-tól már valószínűleg marhalegelőnek használták.

A rákoscsabai gabonatermelés összesített adatai a következőképpen alakultak:

	össztermés	vetésterület	családi átlag
1546	486 mázsa	164,90 m. hold	1,49 m. hold
1562	670	232,34	2,11
1580	780	264,86	2,40
1590	1040	353,72	3,21

A magyar hold vetésterület mennyiségét megkétszerezzük, akkor a rákoscsabai határ, a „külsőség” területét kapjuk meg. Ez a fenti időszakban 329,60 és 707,44 magyar hold között mozgott, tehát nyilvánvaló a vetésterület állandó növelése. Ha a faluban feltételezett 110 paraszt családdal számolunk, akkor a fenti „családi átlag”-ra eső vetésterület is mutatja, hogy intenzív gabonatermelés folyt, a termőterület növelésével. A termőterület és a termés is a tárgyalt negyven év alatt közel kétszeresére emelkedett. De a búzaárak is jelentősen emelkedtek:

1546	1 kile	10 akcse	a. m.	1 mázsa	83 dénár
1562	1 kile	12 akcse	a. m.	1 mázsa	126 dénár
1580	1 kile	14 akcse	a. m.	1 mázsa	168 dénár
1590	1 kile	15 akcse	a. m.	1 mázsa	241 dénár?

A kevert gabona árai is gyorsan emelkedtek:

1546	1 kile	5 akcse	a. m.	1 mázsa	41 dénár
1562	1 kile	6 akcse	a. m.	1 mázsa	72 dénár
1580	1 kile	8 akcse	a. m.	1 mázsa	96 dénár
1590	1 kile	9 akcse	a. m.	1 mázsa	144 dénár?

A fenti időszakban általánosságban 30—35%-os gabonaár-emelkedés állapítható meg. Tekintve, hogy az 1590-es évekből nincs biztos pénzértékadatunk, ez

⁴⁸ A búza és kevert gabona összeírt tizedeinek mennyiségéből kiszámított magyar hold vetésterület adata csupán hozzávetőleges. Ez a tanulmány egy kísérlet arra, hogy a török adóösszeírások adatait hozzáférhetőbbé tegyük. A mértékegységekre vonatkozólag: Bogdán I.—Maksay F., Királyi öl és királyi hold: Agrártörténeti Szemle IX. évf., 1—2 sz., Budapest 1967, 108 l., és még Vass Előd, Türkische Beiträge zur Handelsgeschichte der Stadt Vác (Weizen) aus dem 16. Jahrhundert, Acta Orient. Hung. ASH., Tom. XXIV, Fasc. I, Budapest 1971, 8 l., valamint a gazdálkodásra még: Wellman Imre, Határhasználat az Alföld észak-nyugati peremén a XVIII. század első felében: Agrártörténeti Szemle, IX. évf., 1—2 sz., Budapest 1967, 363 l.

arat csak viszonylagosan foghatjuk fel. Ha megnézzük Rákoscscaba 110 családos termelőinek egy főre eső termésátlagát és ebből származó jövedelmét, akkor a következő állapot tárul elénk: 1546-ban 4,41 mázsa kettő magyar forint értékben, 1562-ben 6,09 mázsa öt forint értékben és az 1580/90-es években 7,09, illetve 9,45 mázsa mintegy 12 magyar forint értékben esik egy családra az összes gabonatermésből. Ezek a nyilvánvalóan alacsony jövedelmet jelölő számadatok felvetik a falu zsellérségének nagy számú meglétét és a falusi társadalom jelentősebb differenciálódását, mivel a fenti feltételezett 110 családnál jóval kevesebb család, egész vagy féltelkes jobbágy folytathatta a falu gabonatermelését. E tehetősebb adófizetők névjegyzékét tartalmazza a török adóösszeírások is. A falu bekapcsolódása a kereskedelembe, a fenti terméseredmény figyelembevételével jelentősebben csak az 1580/90-es években képzelhető el.

A következő adótétel a szőlő megadóztatása volt. A Hegyalján 1576 körül átlag 100 □ területen egy és másfél hektóliter mustot szüreteltek le, azonban ez a termésmennyiség a termelők szerint különbözött.¹⁹ Rákoscscaba esetében az egy hektóliteres termésátlagot véve a következő termést szüretelheték le:

1546	500 pint	8,55 hektóliter	0,855 m. hold
1562	1040	17,57	1,557
1580	760	13,08	1,108
1590	600	10,20	0,102

A saját fogyasztásra került mustmennyiség megadóztatása a fenti adatok szerint alig néhány holdon, évenkénti 10—15 hektóliteres szőlőtermesztést feltételez. E must megváltási ára a következőképpen alakult: 1546-ban pintje 2 akcse, azaz 4 dénár, 1562-ben 2,5 akcse, azaz 7,5 dénár, 1580-ban 4 akcse, azaz 16 dénár, és végül 1590-ben 1 pinte már 5 akcse, mintegy 20 dénár lehetett. A must ára tehát közel a négyszeresére emelkedett. A falu szőlőtermesztésére a musttizeden kívül a hordóilleték is adatokat szolgáltat. A hordóilletéket a nem saját fogyasztásra kerülő, hanem piacon értékesített bor után szedték. A hordóilleték összege 1580-ban és 1590-ben is 50 akcse volt. Egy hordó után 5 akcse illetéket vetettek ki, tehát feltehetőleg évi 10 hordó piacra kerülésével számoltak a török adórovók. Ez természetesen nem pontos, hanem hozzávetőleges adat, amit a rákoscscabaiak bevallása alapján jegyeztek fel. De így is, ha a legelterjedtebb egri hordó 407 237 literes mértékét vesszük alapul, ez a tíz hordó a saját fogyasztásra került tizedköteles bor mennyiségén felül még 40—45 hektóliter jelent. Így összesen a rákoscscabai határban évi 50—60 hektóliter bor termelése számítható ki. Ezek a terméseredmények 4—5 magyar hold termő szőlőterületet feltételeznek. Az egri hordó fenti mértékén kívül Rákoscscabán valószínűleg a budai akó 54 literes mértékét is használták, így itt az egri hordó 7,5 akós lehetett. A szőlőterület valószínűleg a módosabb gazdák birtokában volt.

A méhkastized tulajdonképpen a méhtartási adóként számoltatott el, méhkasonként 2 akcse, azaz 4 dénár szedetett, 1546 körül. Ez időben jelentős erdő-

¹⁹ N. Kiss István, A mezőgazdasági termelő népesség fluktuációja és extraneus birtoklás a Hegyalján a XVI. század második felében: Makkai László (szerk.). Jobbágytelek és parasztgazdaság az örökös jobbágyok kialakulásának korában, Budapest 1966, 32—34 l., és a bor mértékegységekre nézve: Maksay Ferenc, Urbáriumok XVI—XVII. század, Budapest 1959, 838—840 l.

terület vette körül Rákoscsabát, így jelentős méhtartásról értesülhetünk a török adóösszeírásokból:

	tizedösszeg	méhkas	családi átlag
1546	25 akcse	125 db	1,13 db
1562	250	1250	11,36
1580	220	1100	10,00
1590	220	1100	10,00

A viasz- és méztermelés kétségtelen emelkedése a növekvő kereskedelmi forgalommal, a közeli Pest piacsükségletével hozható összefüggésbe.²⁰

A török adóösszeírások adatai a Rákos patak partjain már 1546-ban jelentős zöldségtermelést mutatnak. A káposzta, retek, fokhagyma, fehér répa vagy karalábé (*Brassica repa*), lencse és borsó tizedek összege a következő módon alakult, melyből mennyiségükre is halványan következtetni lehet:

	káposzta	fokhagyma	retkek	f. répa	lencse és borsó
1546	240 akcse	10 akcse	10 akcse	10 akcse	—
1562	500	—	—	—	180 akcse
1580	200	—	—	—	—
1590	200	—	—	—	210 akcse

1546-ban a káposztát közel 30 magyar forint értékben termelték, amíg a másik három zöldséget csak mintegy másfél forint értékben szedték fel egyenként. Az egyforma tizedösszegek arra vonatkoznak, hogy csak feltételezett mennyiségre róták ki, de ezzel értékes forrást szolgáltatottak arra nézve, hogy egyáltalában mit termeltek Rákoscsaba veteményeskertjeiben. A káposzta, mint ez idők szinte egyetlen ismert főzelékféle veteménye, Rákoscsabán a fenti adatok alapján nagymértékben került termesztésre, valószínű, hogy állandó kereskedelmi keresletnek örvendett.

A következő földesúri szolgáltatás, a széna ára, illetve a szénatized, valamint a len- és kendertized összegei váltakozást mutatnak:

	széna	len és kender
1546	1000 akcse	—
1562	150	—
1580	200	200 akcse
1590	200	200

A széna összeírása 1546-ban 137 magyar forint 80 dénár összeget mutat, és 1562-től hirtelen egy-másfél magyar forint körüli összegre esik vissza. Az első kaszálású széna után fizették a tizedet, de a második kaszálású, sarjú, 1546-ban

²⁰ Ö. L. Barkan, op. cit. 304 l., „méhkasonként... tized szedendő, tized adása nem kötelező, ha 7—8 méhkasnál kevesebb van, ilyenkor kasonként két akcse szedendő”. Értelmezésünk szerint e rendelkezés egy méhkas értékét, illetve megváltási árát két akcse, azaz négy dénár összegben jelöli meg.

talán szintén adózás alá került.²¹ A len- és kendertermelés 10 magyar forint értékben folyt, valószínűleg e termés kizárólag saját háziszóttsek készítésére szorítkozott.

A sertésszaporulat és a bárányszaporulat tizede után is adót vetettek ki, átlagosan egy sertés után 2 akcsét, a bárány után 13 akcsét szedtek. Rákoscsabán a sertés- és bárányszaporulat így alakult:

	tizedösszeg	sertés	tizedösszeg	bárány
1546	20 akcse	10 db	—	—
1562	225	112	—	—
1580	200	100	200 akcse	150
1590	300	150	300	220

1546 körül alig egy-két tucat sertésállománnyal rendelkezett a falu, de 1562 után már nagyarányú sertésszám-növekedés a sertéskereskedelem fellendülését jelentette. A nagyobb sertéskondák makkoltató hizlalására a jelentős erdőterület szolgált. A bárányszaporulatról korábbról nincs adat, de 1580 után egyszerre jelentős juhtenyésztésről értesülhetünk. A juhok és a juhtenyésztésből származó termékek piaci értékesítése nyilvánvaló: a hús, a bőr és a gomolya stb. A fenti 100—150 darabszámú sertés- és a 150—220 darabszámú bárányszaporulat évi adataiból terjedelmes erdő- és legelőterületre lehet számítani.

Az erdő- és legelőhasználati illeték összege csak 1590-ben került lejegyzésre 2750 akcse értékben, ami kb. 27 magyar forintnak felelt meg. Ez illetéket minden háztartás (hane) egy gurus, vagyis 50 akcse összegben fizette. Ez illetéket tehát Rákoscsabán 55 háztartás fizette, valószínűleg csak az állatokkal rendelkező egész- vagy féltelkes családok, mivel legelőt csak nekik osztottak. Így a házas és házatlan zsellérek és a cselédek kimaradtak ez illeték fizetéséből, ami azt jelenti, hogy a feltételezett 110 paraszt család fele volt módos jobbágy és a másik fele zsellér volt.

Rákoscsaba szarvasmarha-állományára vet halvány fényt a kincstári „yava” jövedelem nevezetű illeték, amit a „bitang marha”, a tilosba tévedt állatok után szedtek, mint büntetéspénzt. Ez illetéket csupán 1562-ben 200 akcse, azaz három forint körüli összegben jegyezték fel. Egy-egy marha megbüntetésére hat akcsét szedtek, így e fenti összeg évi 35—40 marha megbüntetését jelentette.

A Rákos patakon egy háromkerekű vízimalom működött, amelyről a török adórovó 1546-ban feljegyezte: „Széchy Tamás malma”. Így megtudjuk, hogy ekkor ki volt a falu magyar földesura. E malom 1546-tól változatlanul 75 akcse illetéket szedtek, ami 1562-ben egy magyar forintot ért. A malom mellett még egy halastó is volt, amiről a török adórovó szintén megjegyzést írt: „Rákos tó, kincstári”. A halastavakból kifogott halak felét szedték adóba, így 1546-ban feltüntetett 300 akcse, azaz négy magyar forint a felbecsült egész halmennyiség felének értéke volt. A későbbi években csupán a malom került összeírásra, a halastóról többé nincs említés.

A mennyasszonyadót a faluban évente kötött házasságok alapján szedték. A hajadonok 30 akcsét és az özvegyek 15 akcsét fizettek. Rákoscsabán az 1580/90-es években évi 50 akcsét fizettek ki, tehát évi 2—3 házasság történt ez időben.

²¹ A „széna tized” és a „széna ára” kifejezésekre nézve: Fekete Lajos, Az esztergomi szandzsák 1570. évi adóösszeírása, Budapest 1943, 17. l.: 1562 után évi 20 kocsi széna termett.

Végül adóbevételként szerepel még egy „nyabet” nevű bírságpénz is. Ezt a falusi kihágások után szedték: káromkodás, verekedés, nyilvános gyalázkodás stb.²² A büntetéspénz kirovása a falu bírójának feladata volt: 1546-ban 20 akcse, azaz 40 dénár, 1562-ben már 190 akcse, azaz 3 magyar forint, 1580-ban 1075 akcse, azaz 10 forint körül fizettek, 1590-ben is.

A falusi bíró szerepköre a török uralom alatt jelentősen megnőtt, ő lett a falusi közösségek vezetője: az adóbevallás, az adófizetés, a kihágások és a közbiztonság helyi végrehajtója. A bíró képviselte a falut a török és magyar hatóságok előtt, mind közigazgatási, mind igazságszolgáltatási téren egyaránt. Rákoscscaba igazságszolgáltatási feljebbviteli fóruma a pesti török Kádi volt. Ez a pesti „török bíró”, mint általában a többi kádi is, kettős funkciót végzett: igazságot szolgáltatott, és a közigazgatás ellenőrzésében volt a kormányzat segítségére. Olyan ügyek kerültek elé, melyek meghaladták a magyar bíró hatáskörét, így a magyar alattvalók is mohamedán törvényekhez voltak kénytelenek fordulni. A kádi elnöklete alatt működő mohamedán egyházjogi testület előtt a magyarok rendszerint alperesként jelentek meg. De olyan ügyek is a kádihoz tartoztak, amelyek a középkorban a hiteles hely, az újabb korban a közjegyző vagy az ügyvédek munkáját képezik.

1546-ban Rákoscscaba bírójá Somogyi Mihály volt, a falu többi vezetője Máté pap és Ambrus diák voltak. 1562-ben Somogyi István a bíró, Boros Máté a pap és Ambrus diák, valamint István diák voltak ugyanazon a helyeken. A következő években bírók Szabó György és Csabai András voltak, a pap és a diákok neve nincs feltüntetve, viszont András kovács neve szerepel. A falu kovácsán kívül még az 1590. évi összeírásban 11 legény neve után magyarul szerepel a „szolga” megjelölés, mely itt az évi munkára elszegődött cselédeket, béreseket jelenti. Ez a kis megjelölés ismét bizonyítja, hogy Rákoscscabán az egész- és féltelkes módos jobbágyok mellett zsellér- és cselédréteg is élt. A török összeírások a falusi bíró nevét általában az első helyen tüntetik fel. A falu lelkésze, biztos, hogy a református gyülekezett papja volt. A falu jegyzője és egyetlen írástudója a diák néven említett tanult „litterátus” ember volt, azonban e diák megjelölés gyakran nemcsak az írástudót, hanem a kereskedőt is jelentette. Talán feltételezhető, hogy Rákoscscabán is éltek kereskedők.

A Rákos patakon működő vízimalom tárgyalásánál láthattuk, hogy egy időben volt a budai pasa és a feljegyzés szerint Széchy Tamás birtokában. Ez a kis adat is bizonyítja, hogy Rákoscscaba és az egész Rákos vidék ez időben két úrnak adózott: a régi magyar földesúrnak és az új, török birtokosnak. A magyar földesuraknak és az elmenekült nemesi vármegyének az országgyűlés 1567. évi 3. tc. és az 1569. évi 10. tc. határozata szerint minden országos adó felét fizették a hódoltság falvak.²³ Ezt a gyakorlatot bizonyítja az 1554. évi Pest megyei dicális összeírás is, az 1547. évi utasítás a dicatorok részére a hat magyar forint ingósággal rendelkező lakosok összeírását írta elő. A Rákos vidéken a fenti utasítás szerint a következő összeírást készítették el: „Chyaba soluit de por. 20, Zinkotha soluit de por. 20, Kerepes soluit de por. 20, Chyk Tharcha soluit de por. 12...” stb. Ezenkívül 1576., 1578. és az 1582. évi dica jegyzékben 20 portával s földesuranként „Báthory” (talán: gágyi Báthori András?) szerepel. E portális adó összege 1—3 magyar forint között mozgott, és általában két részben szedték.²⁴

²² Uo., 17 l. és uő. A hatvani... 6—7 l.

²³ Borovszky Samu, op. cit. 345. l.

²⁴ OL, E 554, Kamarai és városi iratok, Fol. Lat. 2128/II., 46/a és 47. l. és OL, E 158, 62. kötet.

1576-ban felsőlendvai Széchy Margit végrendelezik, majd 1579. november 17-én kelt királyi adománylevélben II. Rudolf király az utód nélkül elhalt felsőlendvai Széchy Tamás birtokait — közöttük Rákoscsabát — lóbkoviczi Poppel László trencsényi főispánnak adta.²⁵

Az 1542. évi sikertelen felszabadítási kísérlet után 1598, 1602 és 1603-as években folyt le az ostrom Buda visszafoglalására, mely időszak alatt Pest városa és a Rákos vidék az ostromló hadak birtokába jutott. A török uralom első felének viszonylag békésebb félszázada után e hadjáratok Rákoscsabát és környékét elpusztították vagy legalábbis jelentős pusztításokat okoztak. Az ekkor lezajlott 15 éves, vagy hosszú török háború után e falvak életében egy új korszak kezdődött: az újjáépítés.

A török hódoltság Pest megyei területén a XVII. században, 1613-ban került sor az első portális összeírásra, de ez csak a pilisi és ráckevei járások kamarai birtokaira terjedt ki.²⁶ A rákoscsabai régi református templom javítása során, a bejárati küszöb alól 1848. március 9-én kiasott bőr emléklevél latin nyelvű szövege szerint a falu egyetlen kőtemplomát 1626-ban építették újjá. Erről a bőr emléklevél középső versszaka tudósít: „E templom Goth és Török csonkításból, kiemelve a csehek által, felépült 1626-ban, a magyar protestánsok számára fennáll 1631-től.”²⁷ A gót, nyilván német, valamint török csonkítás a 15 éves háború pusztításaira utal, amíg a „kiemelve a csehek által” szövegrész, valószínűleg nem cseh nemzetiséget, hanem cseh vallást, az anabaptizmust jelöli. Ezek után megállapíthatjuk, hogy Rákoscsaba újjáépítésében feltehetőleg zólyomi anabaptista hábanok vettek részt. Ezt azért merjük feltételezni, mert a falu magyar földbirtokosa ez időben ismét a rimaszéchy Széchy család volt, akiknek Gömör és Zólyom megyei birtokain sok habán élt, és így ők telepíthették be a falut. Az ekkor újjáépült templom sajátos habán technika alkalmazását őrizte meg, valamint utalások szerint Rákoscsabán fazekassággal foglalkozó családok is éltek. Az újjáépített falu templomában — a budai török pasa későbbi engedélyezése miatt — csak 1631-ben tartották az első református istentiszteletet, a közben feltehetőleg a református gyülekezetbe beolvadt anabaptista habán családokkal együtt. 1626 és 1631 között azonban már a ráckevei református congregációkon mindig megjelent a rákoscsabai lelkész is. Az 1652. évi kecskeméti synodus két rákoscsabai ügyet is tárgyal: „Csabán lakozó Nemes György leányának, Annának ura, Vincze István törökké lett, mely három rab bizonyossággal megbizonyítottott törökké lóttnek és az asszony divortionálist (válólevelet) kapott”, valamint „Decsi Péter csabai lelkész fogadalmat tett, hogy nem részegeskedik többé, és jó magaviseletet tanúsít”.²⁸

A XVII. században az első biztos adatokat ismét a török adóösszeírások szolgáltatják, az 1627/28. és az 1633/34. évi budai szandzsák fejadó-összeírása Rákoscsabát hét háztartással említi. Ugyanekkor az 1635. évi és az 1639. évi dicális összeírás Rákoscsabát négy portával tünteti fel, így megmutatkozik, hogy a népesség 150—200 fő, így 1590-től közel egynegyedére csökkent. 1647-ben még egy portális összeírás jegyezte fel Rákoscsaba portaszáma: öt portával.

²⁵ Bártfai Szabó László, op. cit. 418 l., és még OLA 57, Lib. Reg., IV. köt., 26, 173—174 l.

²⁶ OLE 158, Dica Conscriptio, 31. köt., 629/a l., és OLE 15, Exped. Cameralis, f. 255 No. 67, és f. 8, No. 94: a váci és kevei sziget kamarai tisztartójának levelezése váci székhelyéről Pozsonyba és vissza.

²⁷ Szánthó Géza, op. cit. 194 l., a bőr emléklevél latin szövege: „Templum ex Gothica et Turcica manca elevatum, exstructum a Bohemis 1626, existat Protestantibus Hungaris 1631.”

²⁸ Földváry László, op. cit., 114, 121, 174 és 729 l.

De ugyanakkor Csík vagy Nagytarcsa másfél, Cinkota és Pécel egy-egy portával kerültek említésre. A porták összeírására kapott utasítás szerint 1647-ben a dicator nemcsak a jobbágyokat, hanem a molnárokat is összeírta: „Molitores in Comitatu Pestiensis Commorantes... In Czaba, Stephanus Kovács taxatur ad den. 50, Ibidem Stephanus Molnár taxatur ad den. 50,” E két molnár összeírásával bizonyossá válik, hogy a Rákos patakon a fent már tárgyalt vízimalom ekkor is dolgozott.²⁹

Lobkowicz Poppel Lászlótól, az 1520. évi ítéletlevélre hivatkozva, a Széchy család rimaszéchy ága, valószínűleg visszaperelte Rákoscsabát, mert az 1640-es években már rimaszéchy Széchy Kata, Zólyom-Lipcse várának úrnője szerepel birtokosként. Széchy Kata ez időben Rákoscsabát Szelényi Jánosnak, Hont megye alispánjának zálogba adta. Szelényi János Rákoscsabát 1650-ben másodzálogba adta Csorgály Jánosnak, Buják vára főkapitányának. Széchy Kata 1656-ban zálogösszeg-emelést kért és kapott Szelényi Jánostól. 1680-ban a Csorgály család zálogát átadta a nagyszombati jezsuita kollégiumnak, amely tízévi birtoklás után 1690-ben Vorster Kristóf kamarai tanácsosnak adta tovább.³⁰

A magyar hatóságok távolléte és a törökök nemtörődömsége következtében a XVI. század végén kialakult a paraszt vármegye, amely a paraszti önvédelem szervezett fenntartását szolgálta. A paraszt vármegye vezetői a kapitány vagy plebeus capitaneus, a hadnagy vagy plebeus ductor és a tizedes vagy decurius voltak, akik falvanként legalább egy tized 10—20 fős felfegyverzett jobbágy élén állottak. Pest megyében a szervezeti beosztás három kapitányságot és minden kapitányság több hadnagyságot képzett. A kapitányokat és hadnagyokat egy-egy járásból, a nagyobb falvakból választották az ún. paraszt concursus keretében. Rákoscsaba a váci járás „Pest elejin” kapitányságba tartozott a következő falvakkal: Rákoskeresztúr, Pécel, Alsónémedi, Ócsa, Monor, Üllő, Gyömrő, Gomba és Csík v. Nagytarcsa. Így került sor 1654-ben Úri Mihály rákoscsabai parasztkapitány megválasztására, 1681-ben pedig egy rákoscsabai paraszthadnagyot választottak meg. A régi és az új parasztisztek felmentek Fülekre az ott székelő nemesi vármegye székhelyére, és ott az egyik alispán előtt esküt tettek, illetve elszámoltak a rájuk bízott pénztárral. A felsorolt falvak közül Rákoscsaba, Pécel, Üllő, Gyömrő és Gomba voltak jelentősebbek, így váltakozva e falvak állítottak parasztiszteket. A paraszt vármegye működése során a parasztkapitányok a hadnagyk felett állottak, és azokat megbírságozhatták: pl.: 1654-ben a rákoscsabai Úri Mihály „ennek az Pest megyének paraszt kapitánya” bírótársaival együtt elmarasztalja a turai hadnagyot. Működésük az volt, hogy a házakra rontó és a mezőn marhát lopó rablók ellen — gyakran a magyar végvári vitézek ellen — a községi parasztiszt paraszt vármegyét támasztott és a felfegyverzett cirkálókkal lovon és gyalog üldöztette ezeket, kötelességelmulasztást pénzzel büntették.

A falusi belső igazgatás élén álló bíró és esküdtek mellett létrejött egy rendszertel foglalkozó intézmény is, amely hatásköre túlterjedt a község határán is. A község bírója valószínűleg egyidejűleg hadnagya vagy tizedese is volt. Így a XVII. század közepére a parasztisztekből kialakult egy tanács, amely a módosabb gazdákból állt. 1669-ben Pest nemesi vármegyéje arról dönt, hogy miként kártalanítsák a rákoscsabai Úri Mihályt, akinek hat ökrét Farnady Pál, Tata végvárának katonája elvette. A parasztisztekből álló paraszttanácsok mel-

²⁹ Pm. Lvt., C. P. II. 2. (1647) és OL,E 158, D. C. 31. köt. 633/a 1.

³⁰ Rákoscsaba birtokosairól a XVII. században: OL,O 18, 4—1605. (Táblai perek—Laffert per 13—16 sz. mellékletei.)

lett a jelentős írásbeli munkák lebonyolítására notáriusokat vagy diákokat alkalmaztak, akik az irattárat és a pecsétet is kezelték.³¹

A budai szandzsák 1632. évi javadalomdeftere szerint ekkor Rákoscsaba: „Ziámet Csaba, tartozik Pesthez, 20 000 akcsével, Hüszeijn bin El Hadzs Ahmed birtokában van, az 1630. évi berátja értelmében”. Így tehát 1630 óta nem a budai pasa, hanem egyik főemberének javadalombirtoka lett Rákoscsaba, melynek erősen lecsökkent lakossága ellenére adója jelentősen megemelkedett. A fenti török főtiszt Rákoscsabát, valószínűleg nem reálisan értékelt adójövedelmével kapta, mivel az adók összegét az árak felemelkedése is befolyásolta és mestersegesen felnyomta. Így a török javadalombirtokos csak papíron létező jövedelmeket kapott. A XVII. században ez általános jelenséggé vált, és azt eredményezte, hogy a török birtokos is rátelepedett falujára, és természetben felélte, illetve ő maga értékesítette a földesúri szolgáltatással részére biztosított jövedelemágakat, mint a búzatized stb.³²

Az 1661. évi portális jegyzék részletesen elmondja Rákoscsaba kapcsolatát a füleki várban székelő megyei hatóságával, Ráday András szolgabíró ez évi jegyzőkönyve 7. számú bejegyzése szerint: „Csaba falu, portái No. 5, Az csabaiak küldöttek fel elénkbe két embert: 1. Űri Mihály Au. cir. 55, 2. Gergely deák Au. cir. 60, megesküdtetvén őket erős hittel és előszámáltafván az falunak egyvégtől fogva az más végéig az egész helyes, fél helyes és a magok házaiba lakós sellyér embereket úgy találtuk, hogy ez a falu is nyilván pusztult s többé nem terjed portájuk negyedfélnél, azért írtuk ad porta No. 3 és fél. Defaltáltunk portájukból másfelet No. 1 $\frac{1}{2}$ ”.³³ Látjuk, hogy Űri Mihály, akiről már tudjuk, hogy Rákoscsaba volt parasztkapitánya, valószínűleg ez idejű bírása, jegyzőjével együtt vitte fel a portális adót, és a szolgabíróval elszámolást készített, ugyanakkor az új adókiivetést is elvégezték, számbavéve a falu portáit. A portaszámításra példa az 1635. évi Bereg megyei portális adó behajtás utasítása, amely kimondja, hogy 4 portára 4 egész telekkel 4 egész ekével és 8—8 igásállattal bíró jobbágyot kell számítani, félportára 4—4 igásállattal bírót és a 2—2 igás jobbágyokat már zselléreknek számították. Az adóztatás alapjául tehát a termelőszközöket tekintették, így valószínű, hogy a fentemlített pusztulás csupán a falu igásállatszámának csökkenését jelentette, amely következtében a zselléresedés miatt került sor a rákoscsabai portaszám csökkentésére.³⁴

A Rákos vidék többi falujáról 1661-ben a következő dicális feljegyzés készült: „Csíktarcsa porta No. 1 és fél, Fót porta No. 4, Pécel porta No. 1, és végül Kerepes porta No. 1”. A következő, 1668. évi megyei összeírás szerint a Rákos vidék falvai a következő képet nyújtják: „Csaba porta No. 2, Pécel porta No. 1, Cinkota porta No. 1 és végül Csíktarcsa porta No. 1 $\frac{1}{4}$ ”. Így ez adatok alapján tehát a falvak helyzete még tovább romlott, az elszegényedés következtében a zsellérség száma növekedett, és a porták száma csökkent. A következő, 1683. évi portiokivetés még szomorúbb képet nyújt: Csaba falu egy és

³¹ Szakály Ferenc, *Parasztvármegyék a XVI. és XVII. században*, Budapest 1969, 31, 42—43, 117 és 141 l., Takáts S., Eckhart F., Szekfü Gy., *A budai basák magyar nyelvű levelezése*, Budapest 1915, 186 l., „Kollonits János egri főkapitány Uvejsz pasának írta: „az cöglédiek felől... az paraszt embörnek nem köllene az vitézlő rönhdhöz avatni magokat”. (1579-ben parasztvármegye Ceglédén?)

³² Purjesz István, *A török hódoltság Pest megyében a XVII. század második felében; Levelezési Közlemények XXVIII. évf.*, Budapest 1958, 180 l. és Velics A.—Kammerer E., op. cit. II. köt. 270 l.

³³ Pm. Lvt., C. P. II. 21 (1661).

³⁴ Bakács István, *A dicális összeírás: Magyarország történeti demográfiája*, Budapest 1965, 63 l.

fél porta, Czinkota falu egy porta, Pécel falu egy porta, Kerepes falu egy és negyed porta . . . stb.³⁵ Rákoscscaba és szomszédai tehát állandóan szegényedett. Ennek okát az adófizetés emelkedésében és a török javadalombirtokosok új gazdálkodásában kell keresnünk. A török földesúri szolgáltatások Érsekújvár eleste után 1660-as években emelkedtek meg jelentősebben. De a török állami terhek is ekkor kiugrást mutatnak, amíg a fejadó összege a XVII. század elején nem változott, most emelkedett. A kettős adózás következtében: magyar részre a földesuraknak tizedet és censust, esetleg ajándékot adtak, az államnak pedig dicát és robotmegváltást fizettek; török részre a javadalombirtokosoknak a földesúri szolgáltatásokat fizették és az államnak a fejadót s más adókat is szolgáltatották. De ez időben már szekerezést és más robotmunkát is követeltek a törökök, amit a XVI. században még nem tettek.

A törökök újszerű, a magyar földbirtokosokat követő robotoltatását a jobbágyok panaszára magyar földbirtokosaik ellenezték, mert a fokozott adóztatás csökkentette jobbágyaik adóképeségét. 1668. évben Pest megye a magyar földbirtokosok követelésére vizsgálatot tartott a török kizsákmányolás pontos felmérésére, ezért Fülekre rendelték minden faluból két embert és 11 pontos kérdőívre megválaszoltatták őket. A rákoscsabaiak vallották: „Ex possessione Csaba Valentinus Kis et Stephanus Kerékiartó”. A szokásos adózástól való eltérést kérdező pontra válaszolták a fentiek: „Egyébbel nem oneráltatnak, hanem a császár adajára az szokott adón kívül 28 tallért vettek, ezenfelül a falubelieken tavaly aranyul és tallérul más pénzt nem akarván elvenni”. A szekerezésre vonatkozó kérdésre válaszolják: „Szüntelen continuálják a szekerezést Újvárra, négy marhájuk kárával lévén máris”. Nagyon érdekes fényt vett a helybeli viszonyokra a péceli tanúk vallomása is: „Ex possessione Pécel Stephanus Bertót et Johannes Homolia”. A faluhatárookra vonatkozó kérdésre válaszolják: „Ezen falubeliek az határát az csabai török úr nem engedi, hogy az magyar tisztek igazgassák, hanem maga földjüket akarja hatalmasul elfoglalni, ugyanannyira, hogy immáris nem merik azon saját földjüket barátságosan élni, azon török fenyegetődés miatt”. Nyilvánvaló, hogy a Rákoscscabát bíró török ziámet birtokos mindent megtett, hogy a lehető legtöbbet csikarja ki javadalombirtokából, nem engedte meg a magyar földesúrnak járó adózást. A török birtokosok ezen új fellépése élesen szembetalálta magát a magyar földesurak törekvéseivel és a két országrész között fokozta a feszültséget.³⁶

1665-ben Evlia Cselebi török viláगतató magyarországi utazásai során Budáról Egerbe menet Cinkota felől, Pécel felé keresztülment Rákoskeresztúron és Rákoscscabán is, amint ezt leírásában is említi. Evlia Cselebi is leírta, de más források is említik, hogy Pestről keletre Pécelen túl rettegés fogott el minden utast akárki legyen az, még a török katonák is féltek átkelni a „Dejirmen deresi” — Malom-völgy — néven emlegetett útszakaszon. Ez Pécel és Isaszeg között a Rákos patak völgyében haladt, melyet sűrű erdők vettek körül, így itt lapultak meg a magyar végvárok portyái, hogy alkalmanként lecsapjanak az utasokra.³⁷

Az 1562. évi török összeírásban került feljegyzésre először: „Ecsér pusztá, tartozik a nevezett náhiéhoz, Csaba falu közelében, adófizetői nincsenek, bevétele tizedekből 80 akcse”. Ez a közel egy magyar forint értékű tizedjövedelem ez évben Dur Ali bég szerémi mir-i liva, vagyis szandzsák bég javadalmát

³⁵ Pm, Lvt. C. P. II. 4 (1668) és C. P. II. 8 (1683).

³⁶ Purjesz István, op. cit. 192—193 l.

³⁷ Karácson Imre, Evlia Cselebi török viláगतató magyarországi utazásai, Budapest 1904—1908, II. köt. 107 l.

gyarapította, birtokosaként. Az összes jövedelmet jelentő 10 forint értékű munkát a rákoscsabaiak végezték el. A rákoscsabaiak ecseri jelenlétét és munkáját az 1580. és az 1590. évi török adóösszeírások kétségtelenül bizonyítják. Az utóbbi összeírások elkészültének idejére 500 akcse adót fizettek az ecseri pusztai török birtokosának, a mezőgazdasági használatért (bedel-i ösür) címén, s ezzel a földesúri szolgáltatásokat váltották meg.

Rákoskeresztúr, az eddig pusztaként megismert hely, most az 1668. évi Pest megyei vizsgálat során lakott és megművelt községként tűnik fel: „Ex possessione Keresztúr, Martinus Zemberi et Michael Suchay”. Az adózásra vonatkozva a tanú elmondta, hogy: „ennek előtte a császár adója 12 forint volt, de immáron abban meg nem tartják, hanem 5 forinttal érték fel s evvel sem elégedvén meg, hanem erre az esztendőre is két adót vettek meg rajtuk, úgymint a budai janicsár aga”. A szekereztetéshez fűzik: „az újvári szekerezést szüntelen continuálják, ezen falubeliek is, lévén négy ökrök károkkal azóta. Az emberek halálát hallotta”.³⁸ A vizsgálat feljegyzése elárulja, hogy a falu fejadója 12 forint volt, ebből 5—6 háztartásra lehet következtetni. Az 1640/50-es évektől lehetett lakott hely ismét Rákoskeresztúr, mintegy 90—100 fő lakossággal. Szelepcsényi György érsek 1674-ben Pozsonyba, a Delegatum Judicium elé idézte a Dunamelléki református prédikátorokat, így a váci seniorátus között szerepelt Püspöki János rákoskeresztúri és Marosi László rákoscsabai lelkész is.³⁹ Ez adatok alapján valószínű, hogy ez időben református faluként létezett Rákoskeresztúr. 1679-ben Pest megye „Rationes Perceptiones” feljegyzésében szerepel: „Pagi curiales Keresztur . . . stb. Taxa Fl. 20 Restat.” Így már feltehető, hogy az itt megtelepedő református kisnemesek jogállásából fakadt Rákoskeresztúr curialis jellege: több kisbirtokos nemes, zsellérekkel együtt élt itt, mert telkeik után csak taxát fizetett a magyar állami hatóságoknak. Ez évben 20 forint hátralékukat jegyezték fel. Rákoskeresztúr török javadalombirtokosa a fenti feljegyzés szerint a budai janicsár aga volt. Egy utalás szerint Rákoskeresztúr 1688 körül a morvaországi zabrdovicei premontrei prépostság birtoka lett volna, mint az egykori aszói premontrei prépostság birtokainak jogutódáé, ez azonban még bizonytalan adalék. De a török uralom végére, a Buda körüli 1684. és 1686. évi ostromok idején Rákoskeresztúr valószínűleg ismét elpusztult. A község alsó részét, néhány évtized múlva Nógrád megyei szlovákok, a „török kút” körül telepítették ismét be.⁴⁰

Rákoscsaba a XVI. század közepén került török uralom és ezzel kettős adózás alá. A török uralom alatt a XVI. század végére a kereskedelmi forgalom hatására sertésenyésztése és méhésztete nőtt meg jelentősebben. De alapvetően megmaradt gabonatermelő és zöldségtermelő falunak. A vetésterület növelésével jelentős gabonatermés-növelést értek el, tehát a falu 1590-ig állanlóan gazdagodott. A szőlészetét a XI. század óta művelték, de csak másodlagos termelési ágként. Juh- és szarvasmarha-tenyésztete is jelentős volt. A XVII. században a falu fokozatosan elszegényedett, zselléresedett, ezzel termelése visszaesett. A török hódoltság idejében a falu elhelyezkedése a Piac tér (ma Kossuth Lajos tér) körül lehetett, a Rákos patak és a Fűzkút utca (ma Petőfi Sándor utca) között. A Fűzkút utca torkolatában (ma Zrínyi utca) volt a falusi közkút, a „Fűzkút”. Keletről-nyugatra a mai Széchényi és Rákoscsaba utcák zárták közbe az egykorú Rákoscsaba falut, amely 110—130 házból állhatott. 1590 körül a

³⁸ Purjesz István, op. cit. 193—194. l.

³⁹ Földváry László, op. cit., 211 l., és Pm. Lvt. C. P. II. 6 (1679).

⁴⁰ OL, A 57, Lib. Reg., XIX. köt., 352 l. és Rákoskeresztúr XVII. századi birtokosairól, OL, O—91, Országbírói ítélmesteri levéltár. Nr. 389.

mai Széchenyi utcai Rákos-hídnál volt a malom, halastó és a kocsmá is. A falu temploma s mellette a temető a mai Rákoscsaba utca torkolatánál volt. A vetés-terület főleg Ecsér felé húzódott el, és mindezt sűrű tölgyerdő fogta körbe.⁴¹

Rákoskeresztúr, a XVI. században Keresztes puszta néven, csupán kis részben megművelt terület, többnyire rét és erdőterület volt. Időközönként a cinkotaiak művelték, úgy mint Ecsér pusztát, a rákoscsabaiak használták fel. A XVII. század közepén református kismesek curiális faluja lett, talán 30—40 évig, majd ismét elpusztult.⁴²

Rákoskeresztúr és Rákoscsaba hódoltságkori történetére vonatkozó négy török adóösszeírás, valamint Rákoscsaba XVII. századi birtokosaira adatokat tartalmazó két magyar és két latin nyelvű záloglevél pontos és teljes szövegét azok páratlan forrásértéke miatt itt közöljük.⁴³

A budai szandzsák 1546. évi adóösszeírása:

Pesti nahie, tartozik Budához

Keresztös puszta, tartozik a nevezett nahiéhoz.

Lakatlan, adófizetői nincsenek, bevétele tizedekből	500 akcse
Búza 15 kile, egyenként 10 akcse . . .	150
Kevert gabona 20 kile, egyenként 5 akcse . . .	100

Csaba falu, tartozik a nevezett nahiéhoz: Máté pap, Ambrus diák, Somogyi Mihály házas, István fia legény, Borégető János házas, Somogyi Benedek házas, Bakó Alberd házas, Máté fia legény, János testvére legény, Somogyi Péter házas, Gönci Péter házas, Miklós fia legény, Zai János házas, Mátyás fia legény, Molnár Ferenc házas, András fia legény, Lukács testvére legény, Német István házas, Mihál fia legény, Jakab testvére legény, Somogyi István házas, György testvére legény, Fodor Sebestyén házas, Antal fia legény, János István házas, Csáni Ferenc házas, Mátyás fia legény, Máté testvére legény, Lőrinc testvére legény, János Kelemen házas, Nagy György házas, Sánta Lukács házas, Csáni György házas, Balázs fia legény, Csabai János házas, Ferenc testvére legény, István diák házas, Mihál fia legény, András testvére legény, Esei Miklós házas, András fia legény, Somogyi Benedek házas, Molnár János házas, György fia legény, Balázs testvére legény, Alberd testvére legény, Korpád Ambrus házas, Lukács fia legény, Bakó Antal házas, István fia legény, Nagy Fülöp házas, Ferenc fia házas, Molnár Bálint házas, Ürönyi Kálmán házas, János testvére legény, Pásztor Pál házas, Iszköny Zsigmond házas, Sebestyén fia legény, Somogyi Borbás házas, Veres Ambrus házas, Lőrinc fia legény, Veres János házas, István fia legény, Antal Gergely házas, Kozma Demeten házas, János fia legény, Mihály testvére legény, Pálfi János legény, Kun Demeter házas, János fia legény, Herder Ambrus házas, Kollár Benedek házas, Imre fia legény, Gergely testvére legény, András testvére legény, Molnár Szalu Benedek házas, Csabai Mihály házas, Imre fia legény, Fodor Balázs házas, György fia legény, Dienös Éliás házas, Kis János házas, István testvére legény, Ürönyi János házas, Mihály fia legény, Kollár János házas, Damján fia legény.

⁴¹ Szánthó Géza, op. cit. 43 l.

⁴² Rákoskeresztúr neve is sok nehézséget okoz: ez időben Pest megyében öt Keresztúr, Keresztes és Szentkereszt helynév volt. A helységnevek lejegyzése pontatlan és változó; mint Chyaba, Chabia, Chaba és Czaba helynevek is mutatják.

⁴³ Két záloglevél egykorú magyar nyelven íródott és a két jezsuita irat, pedig egykorú latin nyelven, ez utóbbiakat lefordítva közöljük. (Lásd a 30. jegyzetet!)

Fejadóköteles 40 hane, minden háztartás 50 akcséval, összesen	2000 akcse
Bevételek tizedekből és illetékekből a forint adó nélkül...	6050
Kapu 40, minden kapu 50 akcséval...	2000
Búza 140 kile, egyenként 10 akcséval...	1400
Kevert 48 kile, egyenként 5 akcséval...	240
Must 500 pint, egyenként 2 akcséval...	100
Méhkastized...	25
Káposztatized...	240
Széna ára...	1000
Fokhagymatized...	10
Fehér répa tized...	10
Retektized...	10
Sertésszaporulat...	20
Széchy Tamás malma, háromkerekű, illetve	75
Rákosi halastó, kincstári...	300
Bírságpénzek...	20

A budai szandzsák 1562. évi adóösszeírása:

Pesti náhie, tartozik Budához.

Keresztös puszta, tartozik a nevezett náhiéhoz, Cinkota falu közelében, lakatlan, adófizetői nincsenek, bevétele...? (nincs feltüntetve).

Csaba falu, tartozik a nevezett náhiéhoz: Somogyi István, Pétör fia legény, Bakó Alberd, Báлинд fia legény, Bakó Máté, Somogyi András, Német István, Német Jakab, Somogyi István, Kelemen testvére legény, Lőrinc fia legény, György fia legény, Molnár Ferenc, Imre fia legény, János Kelemen, Csáni Kelemen, Lőrinc fia legény, Mátyás fia legény, Szabó Alberd, Mátyás fia legény, Harti György, Pétör fia legény, Balás fia legény, Csabai Ferenc, Csabai János, István diák, András fia legény, Molnár Alberd, Kollár Ambrus, Damján fia legény, Bakó István, Nagy Ferenc, Ürönyi Kálmán, Fonta László, István fia legény, Paksa Borbás, Gombai János, István fia legény, Csabai Mihály, András fia legény, Imre fia legény, Kozma János, András fia legény, Ádám István, Gáspár fia legény, Kollár Imre, Gergely testvére legény, Dávid Pál, Pál fia legény, Fodor Ambrus, Esze Miklós, András fia legény, Kis János, István testvére legény, Ürönyi János, Mihál fia legény, Tamás fia legény, Kollár Damján, Boros Máté pap, Pacsai István, János fia legény, Bíró Demeter, Balás fia legény, Vitálos István, Barkó Benedek, Molnár András, Bükös Pétör, Somogyi Borbás, Balás fia legény, Ambrus diák.

Háztartás 43, bevétel	8768 akcse
Kapu 43...	2150 akcse
Búza 150 kile...	1800
Kevert 108 kile...	648
Must 1040 pint...	2600
Méhkastized...	250
Káposztatized...	500
Szénatized...	150
Lencse és borsó ára...	180
Malom, háromkerekű, illetve...	75
Sertésszaporulat...	225
Yava jövedelem, kincstári...	200
Bírságpénzek...	190

A budai szandzsák 1580. évi adóösszeírása.

Pesti nahie, tartozik Budához.

Keresztös puszta, lakatlan, adófizetői nincsenek. Csaba és Cinkota falu közelében, Ahmed kethüda vállalásában, aki Hajrullah Rüszttempasaoglu-tól vette a rétet tahrirba, tapuval az új defter szerint jegyeztetett be. Bevétele átalány szerint a felséges kincstárba évi 500 akcse.

Csaba falu, tartozik Pesthez: Szabó György, Kun Bodizar, Mihál fia legény, István testvére legény, Ürönyi János, Csani Jakab, Hirsze György, Pál Gergely, Verős György, Éliás Mihál, János fia legény, Esei András, Eszényi Pál, Éliás Bálind, Csabai Balás, Csabai Lőrinc, Csabai Gáspár, testvére legény, Boka Borlabás, János fia legény, Kun Pál legény, Baki Pál legény, Somogyi István, Somogyi Lőrinc, Esei János, Molnár Ferenc, Molnár Albert, Bakó János, Bakó András, Ürönyi György, Ürönyi Benedek, Szabó Alberd, Mátyás fia legény, Somogyi András, Petri fia legény, Nimet Jakab, Eszényi Márton, János fia legény, Kovács Petri, Mihál fia legény, Varga Balás, Somogyi Kelemen, Somogyi Ferenc, Szabó Lőrinc, János fia legény, Lehota János, Tahi Mihál, Uri Gáspár, István testvére legény, Somogyi Mihál, Kollár Damján, Varga Benedek legény, Kollár Miklós, Kis István, Nagy György, Kollár Imre, János fia legény, Kollár Mihál, Ötves Bertalan, Gáspár fia legény, Bud Balás, Ferenc testvére legény, Szabó Gergely, Biró Balás, Korom János, Korom András, Móra Balás, Gergely testvére legény, Csabai Ferenc, János fia legény, Folta János, Ürönyi Kálmán, Gáspár fia legény, Ürönyi Mihál, Csabai András, Csabai Imre, Boros Imre.

Háztartás (hane) 63, bevétel	12 995 akcse
Kapu 63 ...	2 150
Búza 200 kile, egyenként ...	2 800
Kevert 100 kile, egyenként	800
Borsó és lencse ára ...	10
Musttized 760 pinte, egyenként ...	3 340
Méhkastized ...	220
Sertésszaporulat ...	200
Len- és kenderilleték ...	200
Káposztatized ...	200
Malom, háromkerekű, illetve ...	75
Széna ára ...	200
Hordóilleték ...	50
Báránytized, 15 db, illetve ...	200
Menyasszonyilleték ...	50
Erdő- és legelőhasználati illeték ...	?
Bírságpénzek ...	100

Ecser puszta, lakatlan, adófizetői nincsenek, a nevezett falu közelében, a nevezett falu lakosságának kezében, akik megművelik és megszállván rajta évről-évre „szahib-i arza” címén a „bedel-i ösür”, tizedet fizetik. Bevétele 500 akcse.

A budai szandzsák 1590. évi adóösszeírása.

Pesti nahie, tartozik Budához.

Köröszts puszta, Csaba és Cinkota falu közelében, Ahmed kethüda kezében, aki Hajrullah Rüszttempasaoglu-tól vette át a legelőt, tahrirba került a régi

defter szerint, a mostani defterbe a régi szerint jegyeztetett be. Bevétele átalányként a felséges kincstárba évi 500 akcse.

Csaba falu, tartozik a nevezett náhiéhez: Csabai András, Csabai Gergely, Uti Kálmán, Pál Máté, Némöti Pál, Némöti Máté, Bakó Gergely, Tót Pétör, János testvére, Bakó Balás, János fia, Tamás szolga, Kun Bodizsár, Márton fia, Szabó Gergely, János fia, Ötves Berta, János fia, Pétör szolga, Kollár András, Máté János, Dékán Mihál, Imre fia, Kis István, Kis Balás, Ürönyi Tamás, Kollár Imre, Gergel Konrád, Kun Mihály, Abod János, Mátyás szolga, Szabó János, Szabó Lőrinc, Kis Balás, Gáspár szolga, Somogyi Pál, János fia, Gergel szolga, Aranya András, Mihál szolga, Esei Márton, István fia, András kovács, György fia, Kollár Demetör, Kelemen János, Fodor Gergel, Sipos István, Tót János, Miklós fia, Uri Benedek, Bakos János, Bakos András, Pécsi János, István fia, Kovács Márton, Gáspár szolga, Bud Antal, János testvére, Somogyi István, Lőrinc fia, Paksa Borbás, János fia, Bertalan Bálint, János fia, György szolga, Kollár Miklós, Éliás Bálint, Mészáros Lőrinc, Biró Balás, Esze András, Éliás Mihál, András fia legény, Szabó György, János fia, Verős György, János fia, Gábor szolga, Csáni Jakab, Ürönyi János, Szolga Mihál, Kuti István, János testvére.

Háztartás (hane) 55, Bevétel tizedből és illetékből	14 000 akcse
Kapu 55 . . .	275 akcse
Búza 200 kile . . .	3 000
Kevert 200 kile . . .	1 800
Musttized 600 pinte . . .	3 000
Lencse és borsó ára . . .	210
Méhkastized . . .	220
Sertésszaporulat . . .	300
Len- és kendertized . . .	200
Káposztatized . . .	200
Malom, háromkerekű, illetve . . .	75
Széna ára . . .	200
Hordóilleték . . .	50
Menyasszonyilleték . . .	50
Báránytized, ? db., illetve . . .	300
Erdő- és legelőhasználati illeték . . .	2 750
Bírságpénzek . . .	1 075

Ecsér puszta, a nevezett falu közelében, a nevezett falu lakosságának kezében, akik megművelik és megszállnak rajta évről évre a földesúri szolgáltatás, „szahib-i arza” címén „bedel-i ösür”, tizedet fizetik. Bevétele 500 akcse.

Rákoscsaba 1650. évi másodzáloglevele

Én Szilinyi János adom tudtára mindeneknek valakiknek illik és vallom is ezen levelemnek rendiben hogy minémő és eltávoztathatatlan szükségem nevezett szerint más hozzám közelebb való bizonyos Jóságoknak vétele és szerzésének okáért vettem fel a Nemzetes és Vitézlő Csorgály János Császár Urunk Eő Főlsége Bujáki Kapitányatul és Eötsétül Nemzetes és Vitézlő Csorgály Pál Uramtól két ezer és három száz Magyar forintokat, felét Aranyul és felét Tallérul az Aranyt három forintban és a Tallért százötven pinzben számlálván. Mely

summa pinzért Én is Eő Kegyelmeknek zálogképpen attam és engedtem és statim per manus bocsájtottam kezekbe és birodalmokba Pest Vármegyében lévő Csaba névű falumat, éppen Eő Kegyelmeteknek Maradikinak Successorinak és Latariussinak ultriusquae sexus azon Falu határában lévő minden hozzá tartozandó javaival jövedelmivel és igátságával. Illyen Conditio alat, hogy valamikor Én Maradikim Successorim a vagy Legatáriussim ezen meg irt Csaba névű Jószágot Nemzetes, Vitézljő Csorgály János és Pál Uraiméktől Maradékitül és Successoritül ki akarnánk váltani le tévén az Eő Kegyelmeknek két ezer és három száz forintyokat in tali summa et simili moneta felé Aranyul és felét Tallérul az felül megirt mód szerint Eő Kegyelmek is tartóznak pinzeket felvenni és a kezeknél lévő Jószágot statim et de facto most ereszteti az Nemes Országnak efféle Zálogos Jószágozokul irott Törvényel büntetése alat, viszont ezen dolozhoz adatván ezt is, hogy Eő Kegyelmeket Csorgály János és Pál Uraimikot Maradikit és Successorit intra tempus redemptionis minden törvény szerint való háborgatók ellen tartozom most oltalmazni saját magam kölcséggemmel. Hogyha pedig nem oltalmazhatnám vagy oltalmazni nem akarnám egy szolgabirót Esküttivel egyetemben az Nemes Pest Vármegyének törvényszékébül vagy közönséges gyülésébül avagy csak maga házátul is ki vévén: Intra ambitum Regni Hungariae Jószági anyi erő találatik elfoglalthassák Eő Kegyelmek kezekhez vehessék és absquae omni Juris strepitu mind addig birhassák Eő Kegyelmek avagy Successorai valamedig az Eő Kegyelmek pinze hasonló monetájul le nem tétetik. Ezen végezés pedig lött illyen becsöletes személyek előtt: Nemzetes Vitézljő Ráday András Pest-Pilis-Solt Vármegyének Vice Ispánja, iffiabbik Ráday András azon vármegyének Szolgabirája, Pető István Neográdi Vármegyének edgyik szolgabirája, és Dienes György ugyan Neográdi Vármegyének Juratus Assessora Uraimik előtt, Eő Kegyelmek Pecsétes kezek érásával is meg erősítvén. Datum in Praesidio Szécsén, die 22 Mensii Martii Anno 1650

Joannes Szélény (L. S.) Joannes Csorgaly Praesidy Bujakiensy (L. S.) Andreas Ráday Comitatum Pest Pilis Solt unitorum Vice Comes (L. S.) Andreas Ráday Junior Comitatum Pest Pilis et Solt Judlium (L. S.) Stephanus Pető Judlium Comitatus Neográdi. (L. S.) Georgius Dienes Juratus Assessor Sedis Judriae Comitatus Neográdiensis (L. S.) Joannes Földváry Judlium Comitatus Hevesiensis (L. S.).

Rákoscaba 1656. évi záloglevelei

Én Rima Széchy Széchy Kata Asszony Lipcse várának Örökös Asszonya valom ez levelemben, hogy én bizonyos szükségemért az elmult esztendőkből zálogban adtam két falumat ell bizonyos summa pénzbe az Nemzetes Szélényi János Uramnak, azon két falu a hódultságban vagyon ugy mint Szeödöt és Csabád. Ezen két száz akó bort, az melyet most eő kegyelme ad ugy mint más fél forinton az polturát három pénzben tallért egy forintba és 80 dn. (dénárért). Aranyát három forintban hatvan pénzben számlálván. Ezen Boroknak az ára ugyan azon két falubeli summához tartozom írnya eő kegyelmeknek. Az előbbenyi fassio levelemben ezen háromszáz forintot valamikor eő kegyelmed kívánnya Melynek nagyobb bizonyására adtam ezen levelemben magam pecsétémmel és kezem írásával meg erősítve. Actum in Arce Lipcse, 16 Martii Anni 1656. (L. S.) Széchy Kata

NB. Mivel még az fellül megh irott két száz akó Borhoz több akó számított föl, annak okáért föllül meg irott három száz forinthez írodik huszon három forint és 80 dn. (dénár). Azért immár Csaba és Szeöd névű faluknak auctiojára

íródik ezen bor ára is ugmint három száz huszon három forint és 80 (dénár) dn.,
Tempore Redemptionis tartozom Nemzetes Szelényi János Uramnak és Mara-
dékinak az faluknak derék és Capitális summájával ez bor árát is simul et semel
letenni (L. S.) Coram me Joanne Domaniki Judlium Comitatus Hontiensis,
Coram me Joanne Rudnai Servitore Ejuds. (L. S.)

Presentem Copiam cum genuino originali per me collatam eidem que con-
formem esse testor. Pestini 18 Martii 1775 Mag. Josephus Nagy de Felső Bükk
Officii Praesentiae Regiae in Judiciis Locomtenentis Protonotarius (L. S.).

Rákoscscaba 1680. évi egyességelevele
(Kivonat)

Az esztergomi főszékeskáptalan előtt,

Gribóci Mihály, a nagyszombati jezsuita kollégium régense és az óbudai
prépostság adminisztrátora, Szarka Gáspárnak, a nagyszombati jezsuita kollé-
gium rektorának és turóci prépostnak meghatalmazottja, valamint

Csorgal Ferenc vallották a következőket:

Hogy figyelembe vevén néhai Csorgal Mihály, jezsuita atya rendelkezését
melyet a maga javaiból a nagyszombati akadémia auditoriumának építésére tett,
a nevezett Csorgál Mihály javainak bizonyos részére nézve a következő békés
egyezséget kötötték:

1. A fenti meghatalmazott Szarka Gáspár nevében, minden jogot, melyet
néhai Csorgal Mihály a Csorgal családi javakból őt megillető részre nézve a
nagyszombati kollégiumnak hagyományozott, a fenti Csorgal Ferencre ruházta
át. Azonfelül felajánlotta hogy Csorgal Ferenc utódaira a kollégium-i konviktusba
való felvételnél tekintettel fognak lenni.

2. E jog átengedés és átruházás viszonzásaként a nevezett Csorgál Ferenc
kötelezte magát, hogy kettő ezer magyar forintot, húsz garasával számítva a
következő időkbén meg fogja fizetni a nagyszombati kollégiumnak. Ameddig
e tőkét le nem teszi minden évben 5% kamatot köteles adni. Ha ezt elmulasztaná,
akkor a nagyszombati kollégiumnak jogába fog állni, hogy Sződ és Chaba Pest
megyei egész falvakat nyilvános adósságként végrehajthassa, amíg a tőke és
kamata meg nem fizettetik birhassák.

3. A jelen szerződés betartása érdekében a szerződő felek mindkét részről
100 arany büntetést kötöttek ki.

Kelt Nagyszombaton, 1680. február 23-án. (L. S.)

NB. Nemes Borsiczky János közbenjárására a kollégium eláll ezen szerző-
désen alapuló követelésétől, elfogadván Chaba falut a szerződésből következő
tőke és kamata térítése fejében olyan összegig mely összegért e falu hajdan
inscribáltatott.

Szent-Ivány Márton jezsuita,
a nagyszombati kollégium rektora

Regenta: 1680. A nagyszombati jezsuita kollégium elfogadja Chaba falut a
Csorgál családtól a tőke és kamata térítése fejében olyan összegig, mely összegben
a falu hajdan inscribáltatott.

Rákoscsaba 1690. évi záloglevele

Én Szent-Ivány Márton Jézus Társaságbeli atya, mint a nagyszombati kollégium rektora, az e réven reám ruházott jogok alapján vallom és elismerem jelen levelem értelme szerint mindazok előtt akiket illet, hogy én méltóságos Nemes Vorster Kristof római szent birodalmi lovagtól, Ő Császári Szent Felsége udvari kamarája tanácsosától, a tábori élelmezés főfelügyelőjétől és Alsó-Ausztria legfőbb hadbiztosától — bizonyos megfontolásoktól és törvényes okokból arra indítatván — az alább írt Csaba nevű Pest megyei faluért, melynek a nevezett kollégium elég csekély hasznát és javát láthatta, felvettem és kaptam 1800 rajnai forintot. Mely összeg fejében átengedtem kezéhez adom és átadom a fent tisztelt úrnak, örököseinek, és utódainak, úgy szintén hagyományosainak a nevezett Csaba falut mindazon joggal, mellyel azt a nevezett kollégium ez ideig bírta, hogy bírják, használják és birtokolják. Átruházva és azonnal átadva néhai Szelényi János 1650. március 22-én kelt és néhai Csorgál János és Pál részére adott záloglevelét és kötelezvényét, melynek alapján az említett kollégium is a nevezett falut megszerezte és használta és birtokolta. Mely ügynek hitele és nagyobb ereje végett a jelen engedmény levelet, melyet ugyanazon jogerejűnek nyilvánítok, mintha káptalan vagy hiteleshely előtt kelt volna a kollégium pecsétje alatt sajátkezű aláírással a fent tisztelt főfelügyelő úrnak kiadtam.

Datum Nagyszombaton, 1690. augusztus 29.

Szent-Ivány Márton jezsuita,
a nagyszombati kollégium rektora

TÜRKISCHE ANGABEN ZUR GESCHICHTE
VON RÁKOSCSABA UND RÁKOSKERESZTŰR
AUS DER ZEIT DER TÜRKENHERRSCHAFT

Die erste urkundliche Erwähnung von Rákoscsaba stammt aus dem Jahre 1067. Die Siedlung geriet durch den Fall von Buda im Jahre 1541 unter türkische Herrschaft und wurde seitdem doppelt besteuert. Mit namentlicher Aufzählung der erwachsenen männlichen Familienoberhäupter und Jünglinge des Dorfes geben die vier Steuerkonskriptionen der türkischen Behörden aus den Jahren 1546, 1562, 1580 und 1590 einen genauen Bericht über die Bevölkerungsverhältnisse. In den erwähnten vierzig Jahren veränderte sich die Zahl der Bevölkerung nicht: neunzig erwachsene Steuerzahler wurden registriert. Dazu kann man noch etwa 30 Prozent Arme rechnen. Wenn wir fünfköpfige Familien voraussetzen, bestand die Gesamtbevölkerung also aus 600 Menschen.

Die Steuerkonskriptionen zeichnen die Summe und den Wert der eingenommenen Zehnten und anderer Abgaben auf, die wir in Tabellen aufarbeiteten. Im 16. Jahrhundert war das Dorf ein Benefizialgut (ziamet) der Budaer Paschas, im 17. Jahrhundert der Budaer Janitscharen. Die als gutsherrlicher Beitrag eingenommenen Zehnten und Abgaben geben hauptsächlich über den bedeutenden Gemüse- und Getreideanbau sowie über Schweine- und Bienenzucht Aufschluß. Durch Erweiterung der Saatfläche wuchs in den besprochenen vierzig Jahren der Getreideertrag von jährlich 364 Doppelzentnern auf 520 an. Sie bebauten auch das Gebiet der benachbarten Ecsér-Pusztá. Von den Wiesen des Dorfes mähten sie jährlich 15 Wagen Heu und von seinen Seit dem 11. Jahrhundert bebauten Weingärten ernteten sie jährlich sechzig Hektoliter Most. Zwei Drittel des Weines und die Mehrheit der anderen Produkte wurden in den Handel gebracht.

Diese relative Bereicherung wurde bis zum Jahr 1590 trotz doppelter Besteuerung erreicht, denn das Dorf zahlte ja während der ganzen Periode der Türkenherrschaft dem ungarischen Staat und dem Gutsherrn Steuern. Den Türken zahlte jede Familie jährlich fünf ungarische Goldgulden. Wir können annehmen, daß die Steuersumme auch zur anderen Seite hin ebensoviel betrug. Am Anfang des 17. Jahrhunderts, während des 15 jährigen Krieges, bestand das Dorf vorübergehend nicht. Erst im Jahre 1626 erscheint es wieder. Auf Grund der ungarischen dica und der türkischen Kopfsteuer sowie der Listen der Benefizialgüter (timar defteri) können wir feststellen, daß die Einwohnerschaft des Dorfes zahlenmäßig abnahm und schrittweise verarmte. Zu dieser Zeit wurde in der Gegend von Rákos die kétnyomásos Wirtschaftsform angewendet. Die Verarmung hatte ihre Ursache in der Verminderung der Zahl der in der Produktion benötigten Zugtiere. Gegenüber den annähernd 110—120 Häusern Rákoscsabas, sowie seiner Mühle, dem Wirtshaus, dem Fischteich, der deformierten Steinkirche und der Schmiade, erscheint Rákoskeresztúr in der Mitte des 16. Jahrhunderts unter dem Namen Keresztespusztá nur als ein teilweise bebautes, unbewohntes Gebiet. Seine früheste urkundliche Erwähnung stammt aus dem Jahre 1264, in der das Dorf als Gut der Kirche erwähnt wird. In der Mitte des 16. Jahrhunderts war es größtenteils Wald und Wiese. Davon machten aber die Einwohner des benachbarten Dorfes Cinkota bis zum Jahre 1580 nur einen kleinen Teil nutzbar. Später pachtete es der Budaer Kethüda Ahmed vom türkischen Fiskus, wahrscheinlich, um es als Viehweide zu verwenden. Rákoskeresztúr erscheint in mehreren Quellen aus der Mitte des 17.

Jahrhunderts schon eine bewohnte Siedlung. Auf Grund dieser Angaben können wir die Ansiedlung deformierten Kleinadliger mit einer Session annehmen. Zu dieser Zeit ist das Dorf Rákoskeresztúr zusammen mit Rákoscsaba integrierender Bestandteil der als „Bauernkomitat“ bekannten damaligen Selbstverteidigungsorganisation. Etwa 30—40 Jahre lang war es bewohnt, denn zu Zeit der Zurückeroberung Budas im Jahre 1686 zerstreuten sich seine Bewohner, und erst nach Jahrzehnten bevölkerte sich das Dorf wieder.

1947 gemeindete sich Rákoskert aus Rákoscsaba aus, aus Rákoskeresztúr dagegen 1911 Rákosliget und 1921 Rákoshegy; doch seit 1950 bilden alle zusammen den XVII. Bezirk von Budapest.

A BUDA VISSZAFOGLALÁSÁT ÁBRÁZOLÓ
LOTHARINGIAI GOBELINEK KÉRDÉSEI

Egyetlen ábrázolást ismerünk, amely a XVII. században Buda városának a belső részét ábrázolja. Ennek az ábrázolásnak — mint első meghatározója, az 1886. évi történelmi kiállítás rendezője, Majláth Béla megállapította — a „színhelye a mai Szentháromság tere”. Az ábrázolás egy gobelinen látható, amely — ugyancsak Majláth szerint — Lipót lotharingiai herceg „parancsára készült a La Malgrange gyárban Nancy mellett, Herbel Károly lotharingiai festő... tervezetei után”, s 1886-ban „Ő cs. és Apostoli kir. Felsége” birtokában volt.¹ Ez a gobelin került Budapesten, a török uralom alól való felszabadítás emlékére rendezett kiállításon, bemutatásra. A gobelinről készített fénykép a kiállítás ismertetése során még ugyanebben az évben megjelent a Vasárnapi Újságban,² s közölte azt Károlyi Árpád is illusztrációként a visszafoglalás 200. évfordulójára kiadott „Buda és Pest visszavívása 1686-ban” című könyvében, megjegyezvén, hogy a gobelin-ábrázolás „van der Meulen vázlata szerint készült.”³

A gobelint 1936-ban, ekkor már mint a bécsi Kunsthistorisches Museum tulajdonát, ismét kiállították Budapesten, a Buda visszafoglalásának 250. évfordulóján az Iparművészeti Múzeumban rendezett emlékkiállításon, s képét a kiállítás leíró lajstromában Layer Károly közzé is tette.⁴ Közölte a képet e kiállítás ismertetése kapcsán a Magyar Művészetben Jajczay János,⁵ valamint 1944-ben a „Budapest a törökkorban” című könyvében „Az égő budai vár” címmel Fekete Lajos is.⁶ Jajczay és Fekete a kép közlésénél Layer meghatározását vette át, amely szerint az „Charles Herbel (†1703) kartonja után a Nancy melletti La Malgrange-ban készült 1725 körül”.

A gobelin budapesti bemutatásaival és képének többszöri közlésével ismertnek mondható. Ennek ellenére első bemutatásától, s első magyarországi leírásától kezdve az adatok, meghatározások egyre bizonytalanabbá, s végül egyre zavaróvá váló közlése kísérte. Majláth szerint Herbel tervezete után

¹ Majláth Béla, A történelmi kiállítás katalógusa. Bp. 1886. 257—258.

² Vasárnapi Újság, 1886. 34. szám.

³ Károlyi Árpád, Buda és Pest visszavívása 1686-ban. Bp. 1886. 415.

⁴ Layer Károly, Buda visszafoglalása 250-ik évfordulójának emlékkiállítása. Leíró lajstrom. Bp. 1936. 17.

⁵ Jajczay János, Buda visszafoglalásának emlékei. Magyar Művészet, XII. (1936) 338.

⁶ Fekete Lajos, Budapest a törökkorban. Bp. 1944. XLV. tábla.